

Lianne Daniëls, s4233379

Bachelorscriptie Moderne Letterkunde

Begeleider: prof. dr. Jos Joosten

Tweede lezer: Jeroen Dera

13 juli 2015

‘Dit schip is rôt!’

Heijermans’ *Op hoop van zegen* in dagbladen tussen 1924-1995 en de plek van *Op hoop van zegen* in de literatuurgeschiedenis

Inhoudsopgave

Inleiding	5
Status question is	9
Canon: inhoud en totstandkoming	13
Methode.....	17
Resultaten deel I	19
De vijf categorieën	22
Resultaten deel II.....	29
Conclusie en discussie.....	33
Literatuurlijst:.....	35

Inleiding

Op 24 december 1900 voltrok zich de gebeurtenis die aan het begin heeft gestaan van het schrijven van deze bachelorscriptie: de première van *Op hoop van zegen* vindt plaats, een toneelstuk over het tragische lot dat vissersvrouw Kniertje is beschoren. Dit theaterstuk vloeide uit de pen van Herman Heijermans, die in 1892 als toneelschrijver debuteerde met *Dora Kremer*¹. Vele malen zou *Op hoop van zegen* herdrukt worden: in 1990 verscheen de dertigste druk bij literair uitgeverij Querido en de meest recente publicatie van *Op hoop van zegen* was de editie van Van den Bergh (1995). Opmerkelijk bij de herdruk van Querido is het ontbreken van een inleiding of voorwoord, waarin de reden voor het verschijnen van dit werk wordt genoemd. Blijkbaar achtte Querido het niet meer dan vanzelfsprekend om *Op hoop van zegen*, negentig jaar na dato, te herdrukken en ging de uitgeverij er zelfs van uit dat Heijermans en zijn toneelstuk nog vers in het geheugen van de lezer zaten.

Heijermans' succes beperkte zich niet tot de grenzen van ons land en al gauw bleek dat de auteur een belangrijke invloed zou hebben op de veranderingen die zich binnen de Europese toneelkringen zouden afspelen:

Heijermans was in zijn tijd een internationaal vermaard auteur, die als gelijke omging met de groten uit de toneelwereld: schrijvers, regisseurs en acteurs.²

Ondanks zijn invloedrijke rol in de veranderingen binnen het theater, waren de contemporaine critici van eigen bodem niet erg enthousiast over het werk van Heijermans. Schilp (1967) is van mening dat de toneelschrijver een miskend talent is:

Men moet, al hadden de recensenten in hun detailkritiek dan ook vaak de grootste gelijk, toch constateren dat men de waarde van Heijermans' unieke verschijning in ons aan oorspronkelijk toneel zo arme land te weinig heeft ingezien.³

Miskend talent of niet, dat Heijermans met zijn *Op hoop van zegen* nog tot diep in de twintigste eeuw (en later) door het Nederlandse volk als groots toneelschrijver erkend wordt, blijkt wel uit de vele malen dat er heropvoeringen van het stuk plaatsvinden, de herdenkingsjaren en de maar liefst vier verfilmingen die van het toneelstuk zijn gemaakt. De laatste verfilming van het stuk was in 1986, met de toen zestienjarige Danny de Munk in de rol van visserszoon Barend, en de meest recente heropvoering in het theater, door toneelgezelschap *Het Toneel Speelt*, was in 2009. Zowel de verfilming als het toneelstuk genoten grote aandacht van de dagbladen: vele kranten wijdden uitgebreide artikelen aan het recenseren maar ook aan het aankondigen van de film en de theatervoorstelling.

De dochter van Heijermans wist een verklaring te geven voor de doorlopende populariteit van *Op hoop van zegen*:

---

¹ Goedkoop (1996): p. 68

² De Jong (1971): p. 21

³ Schilp (1967): p. 17

Want de mens is van alle eeuwen. En dit is het geheim van een *Op Hoop van Zegen*. Zeker, het is een stuk vol propaganda. Als het alleen propaganda was, zou het al op de bodem van de zee-der-pamfletten rusten. Doch het geheim van Herman Heijermans is, dat hij levende mensen, met goed, minder goed, slecht, minder slecht karakter op het toneel brengt. Mensen, mensen, *mensen*. Dit is de reden, dat zijn arbeid steeds weer boeit. In vele landen van Europa. In Amerika. In de Sovjet-Unie. De vorige eeuw en nu.⁴

De bekendheid van *Op hoop van zegen* onder het Nederlandse volk sinds de première van het toneelstuk en de publiciteit in Nederlandse dagbladen die daarmee gepaard ging, zijn aanleiding geweest voor dit onderzoek. Met het oog op de ongekende populariteit van dit stuk rees de vraag in hoeverre Heijermans naleeft in de jaren na zijn overlijden in 1924. Centraal staan zijn optreden in verschillende dagbladen en het vermelden van Heijermans in literaire overzichten, met in beide gevallen de nadruk op Heijermans in combinatie met *Op hoop van zegen*. Leeft Heijermans met zijn *Op hoop van zegen* in ons nationaal cultureel erfgoed nog net zo florissant door als zijn contemporaine populariteit?

In deze context is de gewrongen verhouding tussen literatuur en toneel, die door dramaturg Erenstein (2006) wordt vastgesteld, van belang:

Een dramatekst is geen literatuur, maar een partituur voor een voorstelling, maar dan heel wat onvollediger dan een muziekpartituur.⁵

Deze gewrongen verhouding tussen theaterteksten en literatuur komt volgens Erenstein (2006) tot uiting in het aantal toneelschrijvers dat in de moderne literatuurgeschiedenis is opgenomen – of eigenlijk, het gebrek daaraan:

Dat toneelstukken geen literatuur zijn, hebben literatuurvorsers inmiddels wel begrepen, want bij de behandeling van de moderne literatuurgeschiedenis komen dramatische auteurs en hun werken er maar bekaaid af.⁶

In dit tweeledig bacheloronderzoek speelt de gespannen relatie tussen literatuur en toneel een rol: naast verschillende literatuurgeschiedenissen, staat tevens een aantal theatergeschiedenissen centraal en beide worden getoetst aan de vermelding van Heijermans en in het bijzonder *Op hoop van zegen*. Anderzijds zal er gekeken worden naar de bekendheid van *Op hoop van zegen* door de jaren heen aan de hand van krantenartikelen uit database Delpher.

Naar verwachting zal er een contrast bestaan tussen de populariteit onder het Nederlandse publiek en de aandacht die literaire overzichten schenken aan Heijermans en het zojuist genoemde werk. Dit vermoeden is gebaseerd op contemporaine kritieken die volgens Schilp (1967) niet positief waren⁷. Tevens doen de vorm en inhoud van Heijermans' werken, die gericht waren op 'gewone' mensen, zoals Heijermans (1973) stelt, het vermoeden rijzen dat de toneelschrijver door literatuurgeschiedschrijvers wellicht als niet literair genoeg ervaren wordt om in de literatuurgeschiedenis te worden opgenomen⁸.

---

⁴ Heijermans (1973): p. 63

⁵ Erenstein (2006): p. 6

⁶ Erenstein (2006): p. 6

⁷ Schilp (1967): p. 17

⁸ Heijermans (1973): p. 63

Allereerst zal een overzicht gegeven worden van de huidige stand van zaken wat betreft onderzoek dat naar Heijermans en *Op hoop van zegen* is gedaan. Tevens zal het proces van canonvorming beschreven worden, inclusief de haken en ogen van de canonconstructie. Vervolgens zal verslag gedaan worden van de resultaten van zowel het onderzoek naar krantenartikelen op Delpher als het onderzoek naar de verschillende literatuurgeschiedenissen en theatergeschiedenissen. Na het bespreken van de resultaten volgen tot slot een conclusie en discussie, waarin wordt ingegaan op de keuzes die binnen het kader van deze bachelorthesis gemaakt zijn en zal een suggestie voor vervolgonderzoek gedaan worden.

Status questionis

Over Heijermans en Op hoop van zegen

In de loop der jaren is er, sinds het overlijden van Heijermans in 1924, het nodige over de auteur geschreven. In dit hoofdstuk zal ingegaan worden op een vijftal publicaties over Heijermans. Er is voor deze boeken gekozen omdat ze zich op twee manieren van andere werken over Heijermans onderscheiden: enerzijds zijn ze in een academische context verschenen – vier van de vijf werken zijn proefschriften – en anderzijds wordt een aantal werken gekenmerkt door het feit dat ze geschreven werden door een buitenlandse auteur.

De Amerikaanse onderzoeker Flaxman (1954) schreef een proefschrift over het gehele leven, maar ook over de werken van Heijermans en de invloed van diens toneelwerken op het Europese toneel. Flaxman stelt vast dat er relatief weinig over Heijermans geschreven is, hoewel de toneelschrijver van belangrijke invloed is geweest op de herleving van het Nederlandse drama en een waardevolle bijdrage deed aan onze literatuur:

No critic would deny that Heijermans is the greatest playwright modern Holland has produced. He is the only dramatist since Vondel who has gained real recognition outside his own country. He played a greater part than any other man in Holland reviving the Dutch drama, bringing into the Dutch theatre the new creative ideas which lay behind the renaissance of the century and the first two decades of the twentieth. Heijermans was also a novelist of outstanding ability, and his prose sketches or Falklandjes have themselves won him literary fame in Holland. Yet, in spite of these outstanding contributions to Dutch literature, relatively little has been written about him.⁹

Het feit dat er zo weinig is geschreven over een auteur van zulke grote betekenis, is voor Flaxman aanleiding om een proefschrift aan Heijermans te wijden:

(...) no attempt had ever been made to subject his work to a serious critical study. No full-length biography exists. This book is an attempt to give a biographical sketch of the author and to review his entire dramatic work against the background of his own life and the European drama.¹⁰

Ook letterkundige De Jong (1967) schreef een proefschrift over Heijermans. Hij stelt dat Heijermans heeft bijgedragen aan de vernieuwing van het Europese drama en beargumenteert dat door een aantal toneelstukken, waaronder *Op hoop van zegen*, met toneelstukken van buitenlandse auteurs te vergelijken. Aanleiding voor het proefschrift van De Jong is het artikel van Kroes (1923);

---

⁹ Flaxman (1954): p. 13 en 14

¹⁰ Flaxman (1954): p. 14

laatstgenoemde auteur stelt dat *Op hoop van zegen* afhankelijk is geweest van Hauptmanns *Die Weber*¹¹. In de inleiding van zijn proefschrift schrijft De Jong (1967) hierover het volgende:

Tijdens, of wellicht correcter, na het schrijven van dit opstel [het opstel dat hij schreef in reactie op de stelling van Kroes] begon het besef te dagen dat Heijermans niet alleen onafhankelijk was van Hauptmann, maar dat de bouw van beide drama's principieel verschilde. Het gevolg hiervan was een veel breder opgezette vergelijking van *Op Hoop van Zegen* met *Die Weber* en tevens met *Steunpilaren der Maatschappij* van Ibsen en *Riders to the Sea* van Synge. En wat aanvankelijk slechts een vermoeden was, leek door deze vergelijking bewaarheid: Heijermans had in zijn stuk een 'nieuwe' dramatische vorm gecreëerd.¹²

Met de vergelijkingen tussen Heijermans en andere buitenlandse auteurs poogt De Jong (1967) enerzijds aan te tonen dat de verschillende drama's zoals *Op hoop van zegen* en *Die Weber* een autonoom bestaan hebben, anderzijds richt hij zich op de algemene vernieuwing die zich bij Heijermans en gelijktijdig ook bij de buitenlandse auteurs heeft voorgedaan. Hij doet dit zonder daarbij afbreuk te doen aan het unieke van elke besproken individuele auteur:

De opzet van deze studie is compositivistisch in tweeërlei opzicht: de vergelijking is doel en middel. Er wordt aangetoond dat in het internationale drama een parallelle compositionele vernieuwing valt op te merken. Maar belangrijker is toch dat door middel van de vergelijking duidelijk het eigene van een bepaalde schrijver – dat is natuurlijk in de eerste plaats Heijermans, maar toch ook de schrijver(s) waarmee hij wordt vergeleken – kan worden gedemonstreerd.¹³

In hetzelfde jaar als De Jong (1967), komt een essay van de hand van toneelrecensent Schilp (1967) uit, dat hij in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen schreef¹⁴. Schilp (1967) benoemt, net als De Jong, de nieuwe dramatische vorm die Heijermans introduceerde. Met de voorstellingen die Heijermans schreef, waarin een centrale handeling – bewust – niet aanwezig was, brak hij met het traditionele ontwikkelingsdrama dat tot die tijd de boventoon in het theater voerde. De nodige andere buitenlandse toneelschrijvers zouden op soortgelijke wijze met de tot dan toe overheersende theatercompositie breken, aldus Schilp (1967)¹⁵. Ook *In hoop van zegen* komt dit 'gebrek aan intrige' terug. Betekenisloos is dit ontbreken van dynamiek allerminst, zo stelt Schilp (1967):

Het drama is als geheel een symbool van de maatschappij (...) waaraan iedereen, elk individu, onderworpen is. Niet zozeer de mens, maar de maatschappij is fout, en daarvan is het drama in feite een statische uitbeelding. Het streven van socialist Heijermans is het veranderen van de maatschappij.¹⁶

Heijermans heeft willen protesteren tegen de barre levensomstandigheden van de gewone werkmans en om die reden neemt de beschrijving van deze omstandigheden een belangrijke plek in¹⁷. Hiermee vervulde Heijermans een bijzondere functie in het begin van de twintigste eeuw:

---

¹¹ De Jong (1967): p. 1

¹² De Jong (1967): p. 1

¹³ De Jong (1967): p. 3

¹⁴ Schilp (1967): p. 5

¹⁵ Schilp (1967): p. 2

¹⁶ Schilp (1967): p. 55

¹⁷ Schilp (1967): p. 55

Met zijn toneelwerk (...) heeft Heijermans in de eerste decennia van deze eeuw, naar men rustig kan stellen, een sociaal apostolaat vervuld. Mensen die de schouwburg nooit hadden betreden, vernamen bij hem een boodschap die als balsem werkte en een nieuwe horizon opende in de grijze vernauwing van hun dagelijks bestaan.¹⁸

Na Schilp (1967) en De Jong (1967) publiceerde Van Neck Yoder (1978) een proefschrift over Heijermans. In haar werk betuigt Van Neck Yoder (1978) dat er tot dan toe onvoldoende verschillende uitgangspunten zijn geweest in het onderzoek dat naar Heijermans is gedaan. Ze stelt dat onderzoekers enkel naar Heijermans en zijn werken keken met de gedachte dat Heijermans, als socialist, zijn politieke visie wilde uiten:

It is often implied (by the author as well as by his critics) that, since Heijermans was so outspoken against the bourgeoisie in his youth, placing himself in a controversial position as a socialist, his plays have to reflect this stance.¹⁹

Van Neck Yoder (1978) poogt met haar proefschrift een andere kijk op Heijermans en zijn toneelstukken te geven en kiest een andere invalshoek in haar onderzoek:

Basic to the point of view expressed in his oeuvre is a dualistic interpretation of the world as consisting of absolute goodness and absolute evil – presupposing our acceptance of a static order of good and evil. Therefore, the dramatic interest is not focused on discovering the nature of man, but on defining the relationship between good and evil. (...)

In this dissertation I hope to show that Heijermans' world was built upon a dualism of values. His dramas presented change in term of the moral struggle between extremes, notably innocence and guilt, attempting to convince us of a world in which man can know the truth, and in which he can maintain his essential innocence, no matter how strong the evil opposing it.²⁰

Van Dam (1980) beschouwt dit tot dan toe nog niet eerder belichte aspect van een angst voor het moderne leven, als een waardevolle toevoeging op de eerdere beschouwingen van Flaxman, Schilp en De Jong²¹.

Tot slot publiceerde Goedkoop (1996) een proefschrift waarin hij een uitgebreide beschrijving van het leven van Heijermans geeft. Goedkoop besteedt ruime aandacht aan de levensloop en de loopbaan van Heijermans en beschrijft zelfs op sierlijke wijze de begrafenis van de toneelauteur, waarin een passage de titelverklaring van het werk van Goedkoop (1996) lijkt te bevatten:

Met die hulde van de menigten bleek na zijn dood op slag wat bij zijn leven zelden was begrepen: meer dan welke leider van het socialisme ook had Heijermans de dromen van het volk verwoord, de dromen van verlossing uit de pijn van het bestaan. Voor duizenden had hij een taal gevonden voor geluk.²²

---

¹⁸ Schilp (1967): p. 18

¹⁹ Van Neck Yoder (1978): p. 3

²⁰ Van Neck Yoder (1978): p. 4 en 5

²¹ Van Dam (1980): p. 223

²² Goedkoop (1996): p. 415

Het valt bijzonder te noemen dat er vier proefschriften over een dramatisch auteur zijn verschenen. Er zijn maar weinig auteurs, van zowel romanliteratuur of poëzie als toneelteksten, over wie een proefschrift is geschreven, laat staan meerdere proefschriften. Extra opmerkelijk is het feit dat twee van de vier proefschriften over Heijermans in het internationale academische discours verschenen.

Dit gegeven is interessant wanneer we het vergelijken met de contemporaine ontvangst van Heijermans door de binnenlandse kritiek. Schilp (1967) stelde vast dat critici niet bepaald enthousiast waren over de drama's van Heijermans²³. Er bestaat dus een duidelijke tegenstelling tussen de houding van de contemporaine kritieken enerzijds en de auteurs van de zojuist genoemde proefschriften anderzijds. Hoewel deze bachelorthesis niet de gelegenheid geeft om die tegenstelling verder uit te werken, biedt het de mogelijkheid voor verder onderzoek naar de receptie van Heijermans.

---

²³ Schilp (1967): p. 17

Canon: inhoud en totstandkoming

Wat is 'canon'?

Welk beeld bestaat er van 'een canon'? Duyvendak en Pieterse (2009) stellen dat wie de term 'de literaire canon' aansnijdt, al gauw te praten komt over een virtuele 'lijst van meesterwerken'²⁴.

Wanneer we kijken naar de uitleg die aan het begrip canon gegeven wordt in het *Lexicon van literaire termen*, dan blijkt dat de term een afgeleide is van het Griekse *kanoon*, dat maatstaf, norm of lijst betekent²⁵. Tevens wordt gewezen op het 'normatieve moment' dat in alle verschillende literaire betekenissen behouden blijft²⁶.

Niet in de laatste plaats verwijst de term canon naar een groep klassiekers, die als 'onsterfelijken van de literatuur' dienen, binnen het kader van bepalende factoren als literaire kritiek, literatuurgeschiedschrijving en literatuuronderwijs die de canon een vloeiend en historisch bepaald karakter meegeven²⁷. Mooij (1985) baseerde zijn definitie van het begrip canon op de groep klassiekers die in het *Lexicon* worden genoemd:

(...) een verzameling van literaire werken, die in een *samenleving* als *waardevol* erkend worden, en die dienen als *referentiepunten* in de literatuurbeschouwing (met name de literaire kritiek) en in het onderwijs (en daar dan ook onderwezen worden).²⁸

In zowel de woorden van Duyvendak en Pieterse (2009) als in het *Lexicon van literaire termen* en in de definitie van Mooij (1985) wordt de term canon in verband gebracht met (onsterfelijke) literaire klassiekers, meesterwerken die representatief zijn en als maatstaf dienen voor het ontwerpen van een literatuurgeschiedenis. Ondanks de consensus die lijkt te bestaan over wat een canon is, zijn er verschillende standpunten over de totstandkoming van deze.

Het construeren van een canon

Canonvorming is een voortdurend proces van keuzes maken. Welke auteur verdient een plek en welke auteur niet? Het schrijven van bijvoorbeeld een literatuurgeschiedenis brengt enerzijds praktische bezwaren met zich mee: het aantal items dat kan worden opgenomen, is beperkt²⁹. Anderzijds wordt de selectie beïnvloed door de mate waarin iets of iemand 'canonwaardig' geacht wordt; vaak spelen hierbij meerdere instituties een rol, zo stellen Duyvendak en Pieterse (2009)³⁰. Franssen (2009) noemt nog een andere invloed op het canoniseringsproces en voorziet deze van een maatschappelijk en politiek kader:

---

²⁴ Duyvendak en Pieterse (2009): p. 9

²⁵ Van Gorp, Delabastita en Ghesquiere (2007): p. 76

²⁶ Van Gorp, Delabastita en Ghesquiere (2007): p. 76

²⁷ Van Gorp, Delabastita en Ghesquiere (2007): p. 77

²⁸ Mooij (1985): p. 23 (cursiveringen van de auteur)

²⁹ Grever, Jonker, Ribbens en Stuurman (2006): p. 114

³⁰ Duyvendak en Pieterse (2009): p. 9

Dat een culturele traditie als de canon zo hardnekkig ons doen en denken blijft bepalen, is niet los te zien van een aantal belangrijke maatschappelijke en politieke ontwikkelingen dat zich sinds de millenniumwisseling heeft voorgedaan. Het zijn ontwikkelingen die geleid hebben tot een sterke herwaardering van het eigen nationale culturele erfgoed.³¹

De maatschappelijke en politieke ontwikkelingen waar Franssen (2009) op doelt, zijn die van multiculturalisering en globalisering³². Volgens Franssen (2009) zijn de opkomst van deze twee ontwikkelingen echter geen reden om aan te nemen dat de invloed van nationale cultuur afneemt:

(...) begrippen als culturele pluriformiteit en globalisering mogen dan niet meer weg te denken zijn uit het hedendaagse wetenschappelijk denken over nationale identiteit en cultureel erfgoed, voor velen zijn culturele en nationale tradities nog steeds werkelijkheden om rekening mee te houden.³³

Franssen (2009) is dus van mening dat de zogenaamde culturele en nationale tradities, ondanks de opkomende culturele pluriformiteit en globalisering, zich nog steeds doen gelden wanneer het gaat om de vraag wat tot het Nederlands cultureel erfgoed gerekend mag worden en wat, met andere woorden, een plek in onze nationale canonieke overzichten verdient.

Het belang van de canon

Een canonic werk, zoals een literatuurgeschiedenis, richt zich niet enkel op het vereeuwigen van literaire namen en werken. Het gehele proces van canonvorming is tevens gericht op wat belangrijk geacht wordt om aan volgende generaties door te geven:

Bovendien raakt de canon onmiddellijk aan de moeilijke vraag waar wij als samenleving of cultuur in de toekomst naar toe willen. Wat gaan wij overdragen op de kinderen en hoe gaan we dat doen? Welk literaire werken moeten ze lezen en welke niet? Onderwijs, opvoeding en overdracht van kennis blijken een terugkerend punt van zorg.³⁴

Het schrijven van een literair overzicht is, met andere woorden, een complex proces. Soetaert (1994) beaamt dat de complexiteit van de literaire canonconstructie gelegen is in de verantwoording van welke werken en auteurs wel en welke geen plaats krijgen in de canon³⁵.

De manier waarop een canonic werk gevormd wordt, doet onder critici de nodige stof opwaaien. Duyvendak en Pieterse (2009) geven een verklaring voor de geagiteerde houding die canonauteurs kunnen aannemen:

Die discussies [debatten over canonvorming] zijn vaak bijzonder verhit. Geen wonder: er blijkt veel meer op het spel te staan dan alleen het behoud van literaire meesterwerken. De canon wordt steeds weer gebruikt om te reflecteren op de vraag wie 'wij' zijn, wat onze

---

³¹ Franssen (2009): p. 98

³² Franssen (2009): p. 98

³³ Franssen (2009): p. 98

³⁴ Duyvendak en Pieterse (2009): p. 9

³⁵ Soetaert (1994): p. 57

gemeenschappelijk kenmerken zijn – of waarom het juist zo ontbreekt aan
gemeenschappelijke kenmerken.³⁶

De hevige discussies over canonvorming gaan dus niet zozeer over de selectie van welke schrijvers wel of juist geen plek toegewezen krijgen in een literatuurgeschiedenis, maar concentreren zich op het gebrek aan consensus dat bestaat over hoe onze nationale literaire identiteit moet worden weergegeven. De debatten worden naar een hoger niveau getild: niet de precieze inhoud van de literatuurgeschiedenis wordt ter discussie gesteld, maar welke voorstelling met deze inhoud geschetst wordt en welke kenmerken hiermee worden gegeven aan het beeld van de Nederlandse literatuur(geschiedenis).

---

³⁶ Duyvendak en Pieterse (2009): p. 9

Methode

Materiaal

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van het online dagbladencorpus van Delpher. Er is voor deze database gekozen omdat het een efficiënte en overzichtelijke werkwijze mogelijk maakte. Delpher omvat slechts een klein deel – 10 % – van het geheel aan artikelen uit Nederlandse dagbladen³⁷. Om die reden is dit onderzoek dan ook geen poging om een compleet en allesomvattend overzicht te geven van alle verschenen artikelen over Heijermans en *Op hoop van zegen*, maar poogt het een ruwe schets te geven van de publiciteit rondom de auteur en het zojuist genoemde werk sinds zijn overlijden. Artikelen van dagbladen die niet op deze website te vinden waren, zijn achterwege gelaten. Er is in het corpus van deze database een selectie van relevante artikelen gemaakt op basis van jaartal en inhoud. Gekozen is voor een tijdsafbakening van november 1924 tot en met december 1995. Het jaartal 1924 enerzijds is gekozen omdat Heijermans stierf in oktober 1924 en in dit onderzoek de receptie na zijn overlijden centraal staat. Het jaartal 1995 anderzijds is in zekere zin automatisch door Delpher zelf vastgelegd: het dagbladencorpus van de databank reikt niet verder dan dit jaartal. Omdat een tijdsbestek van zeventig jaar als voldoende werd beschouwd om een beeld van de receptie na Heijermans dood te krijgen, is de keuze gemaakt om naast Delpher geen andere bronnen voor het verkrijgen van artikelen uit dagbladen te hanteren.

Wat betreft de verschillende literatuurgeschiedenissen die onderwerp van onderzoek zijn geweest, was er binnen dit onderzoek niet de ruimte om een breed scala aan literatuurgeschiedschrijvingen te gebruiken. Om die reden is een willekeurige selectie gemaakt waarbij slechts enkele criteria zijn gehanteerd om er zeker van te kunnen zijn dat de bronnen relevant zouden zijn voor het onderzoek. Zo is tijdens het selecteren van de literatuurgeschiedenissen niet gekeken naar de achtergrond van de auteur, maar wel naar het jaartal waarin het werk verscheen, om met zekerheid te kunnen stellen dat Heijermans voor zou *kunnen* komen in de literatuurgeschiedenis. Het werk van Ten Brink bijvoorbeeld is om die reden niet meegenomen in dit onderzoek omdat het werk verscheen nog voordat *Op hoop van zegen* geschreven was en nog voordat de literaire carrière van Heijermans überhaupt begon. Uiteindelijk is gekozen voor het gebruik van de volgende literatuurgeschiedenissen: *Anbeeks Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885 en 1985, Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde* van Knuvelde, evenals de beknopte versie hiervan, *Handboek tot de Nederlandsche letterkundige geschiedenis* van Prinsen en *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900* door Van den Bergh en Couttenier.

De receptie van Heijermans zal tevens in theatergeschiedenissen onderzocht worden, in verband met de gespannen relatie tussen literatuur en theaterteksten die Erenstein noemde³⁸. De volgende theatergeschiedenissen komen in dit onderzoek aan bod: *Een theatergeschiedenis der Nederlanden*, door Erenstein et al. en *Geschiedenis van het drama en het tooneel. Tweede deel* van Worp. Vanwege de invloed van Heijermans op het theater op Europees niveau is tevens *Nieuwe literatuurgeschiedenis. Overzicht van de Europese letteren van Homerus tot heden* van de hand van Bakker et al. gehanteerd. Tot slot heeft het werk *Basisboek Literatuur* van Van Balen, Joosten en Peppelenbos deel uitgemaakt

---

³⁷ Bron: <http://www.delpher.nl/nl/platform/pages/?title=vraag+en+antwoord>, geraadpleegd op 19 juni 2015

³⁸ Erenstein (2006): p. 6

van dit onderzoek, in het kader van het proces rond canonvorming en de belangrijke plaats van onderwijs in dit proces, zoals dat vastgesteld wordt door Duyvendak en Pieterse³⁹.

Werkwijze

In zowel de krantenartikelen op Delpher als de literatuurgeschiedenissen is gekeken naar het vermelden van de schrijver 'Heijermans' en is specifiek gelet op de vermelding van '*Op hoop van zegen*'. Per literatuurgeschiedenis is gerapporteerd of er over Heijermans en *Op hoop van zegen* werd geschreven, en zo ja, wat er geschreven werd. Bij de krantenartikelen werden uit de databank enkel de artikelen gebruikt die over Heijermans' *Op hoop van zegen* gingen. Om tot een hanteerbaar aantal artikelen te komen is een aantal criteria opgesteld. Ten eerste dienden de artikelen te gaan over *Op hoop van zegen* als toneelvoorstelling: de berichtgevingen, recensies en aankondigingen van de verschillende filmversies werden hierdoor buiten beschouwing gelaten. Ten tweede werd als voorwaarde gesteld dat *Op hoop van zegen* niet slechts zijdelings werd genoemd, maar als onderwerp van het artikel kon worden gezien: artikelen over een ander onderwerp waarbij *Op hoop van zegen* ter vergelijking of voorbeeld diende, maar ook advertenties of aankondigingen waarbij niet op de inhoud van het stuk werd ingegaan, werden niet in dit onderzoek meegenomen.

---

³⁹ Duyvendak en Pieterse (2009): p. 9

Resultaten deel I

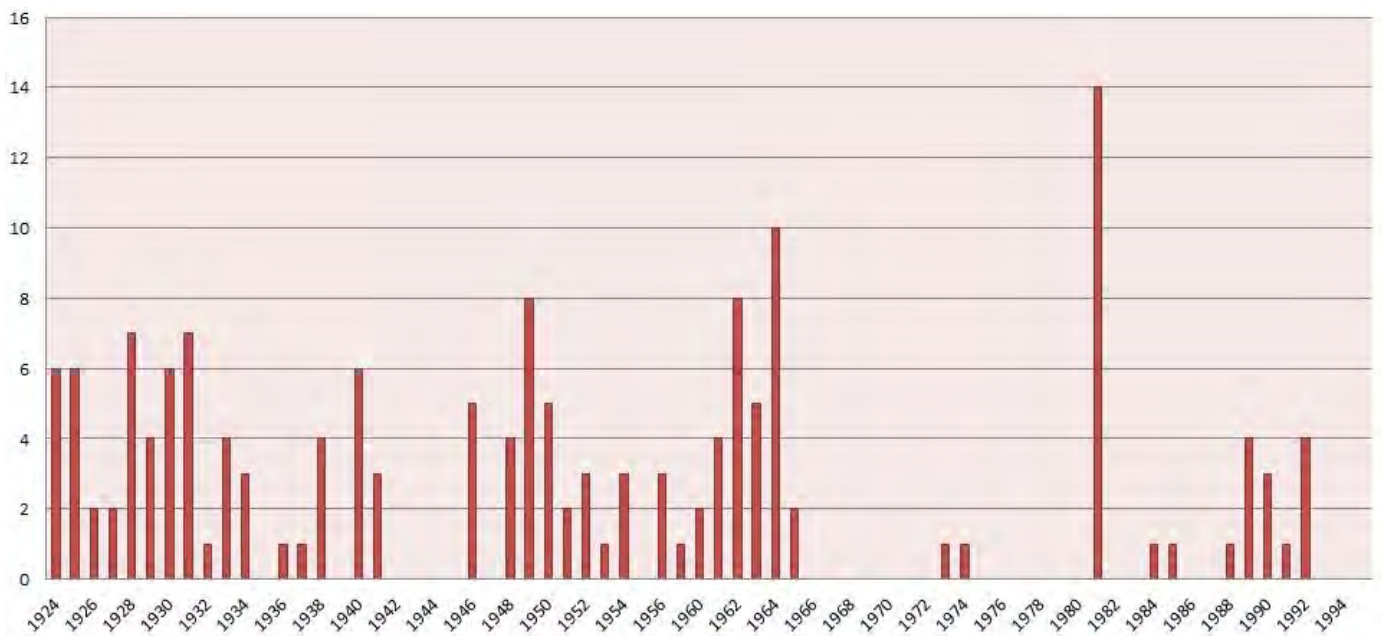
De voorwaarden die gesteld werden aan de artikelen op Delpher, hebben geleid tot een corpus van 159 artikelen, die in te delen waren in zes categorieën:

1. Recensies en aankondigingen van *Op hoop van zegen*, gespeeld door toneelverenigingen met landelijke bekendheid.
Hierbij behoorden ook de aankondigingen van toneelvoorstellingen wanneer deze werden uitgezonden op televisie, mits deze over de toneelvoorstelling gingen.
2. Memoires (of: nagedachtenissen): artikelen waarin herinneringen aan Heijermans en in het bijzonder aan *Op hoop van zegen* werden opgehaald. In het merendeel van de gevallen was dit in het kader van een herdenkingsjaar.
3. Recensies en aankondigingen van opvoeringen van *Op hoop van zegen* in het buitenland. Dit gaat respectievelijk om opvoeringen in Genève en Los Angeles (1925), New York en Moskou (1928), Jeruzalem (1929), Antwerpen (1933), London (1934), Litouwen (1937) en Rusland (1965).
4. Recensies en vooraankondigingen van voorstellingen door amateurgezelschappen. De definitie van amateurgezelschap die in dit onderzoek is gehanteerd is een gezelschap dat geen landelijke bekendheid geniet, gebaseerd op het aantal recensies dat er van dit gezelschap aangetroffen werd en hoe het gezelschap zichzelf definieerde; vaak werd expliciet vermeld dat het op een amateurgezelschap ging. Wanneer een vermoeden bestond dat het ging om een amateurgezelschap, maar dit niet expliciet werd vermeld in het artikel, werd er op basis van het medium (lokaal of landelijk dagblad) een besluit genomen.
5. Overige berichtgevingen over *Op hoop van zegen*. Tot deze categorie behoorden alle artikelen die het toneelstuk *Op hoop van zegen* behandelden, maar binnen een andere context dan een voorstelling van een theatergezelschap.
6. Een speciale categorie was de periode 1940-1945. Omdat er in dit tijdsbestek maar sporadisch artikelen te vinden waren over *Op hoop van zegen*, zijn deze niet meegenomen in de resultatensectie.

De eerste vijf categorieën zullen individueel besproken worden. Eerst zal een beeld geschetst worden van het geheel aan gegevens.

Tijdsspreiding

In Figuur 1 wordt een overzicht gegeven van de spreiding van het totaal aantal artikelen over het gekozen tijdsbestek van 1924 tot 1995. Er lijkt geen duidelijke tendens waarneembaar in de toename of afname van de verschenen artikelen over *Op hoop van zegen* door de jaren heen, maar er is wel een duidelijke afname van het aantal gepubliceerde artikelen te zien na 1965. Van het totaal aantal onderzochte artikelen zijn er slechts 31 gepubliceerd in het tijdsbestek 1966-1995, wat neerkomt op 19.5 % van het totaal. Ook verandert in deze periode de spreiding van de verschenen artikelen: waar er tot 1965 sprake was van een zekere jaarlijkse stelselmatigheid in het verschijnen van artikelen over Heijermans, wordt er in de periode 1966-1995 niet consequent elk jaar over Heijermans en *Op hoop van zegen* geschreven. Opmerkelijk is de piek in het jaar 1981. Hoewel er geen sprake was van een herdenkingsjaar, verscheen er in dit jaar het hoogste aantal artikelen van alle jaartallen die in dit onderzoek onderzocht zijn. Het merendeel van deze artikelen omvat recensies en aankondigingen van (amateur)gezelschappen die (een versie van) *Op hoop van zegen* opvoerden.

Figuur 1. Het aantal artikelen per jaartal

In de periode 1924-1965 is er ook sprake van een aantal piekjaren, zij het dat deze minder extreem pieken dan het jaar 1981. In het jaar 1949 verschenen er aanzienlijk meer artikelen dan de jaren daarvoor. Deze toename valt te verklaren door het feit dat 1949 aangemerkt werd als herdenkingsjaar van Heijermans. Hetzelfde geldt voor het jaar 1964, waarin er werd stil gestaan bij het overlijden van Heijermans in 1924, 40 jaar terug.

Medium

De krantenartikelen die in dit onderzoek centraal hebben gestaan, zijn afkomstig uit 27 verschillende dagbladen. Welke dagbladen dit waren en de hoeveelheid artikelen die in deze dagbladen zijn gevonden, staan weergegeven in Tabel 1. Tevens is per krant genoteerd welk

verspreidingsgebied het dagblad had, met als doel om inzicht te krijgen in het niveau van het lezerspubliek; landelijk of regionaal.

Dagblad	Aantal artikelen	Verspreidingsgebied
Het vrije volk: democratisch-socialistisch dagblad	22	Landelijk
Nieuwsblad van het Noorden	19	Regionaal/lokaal
De Telegraaf	16	Landelijk
Het volk : dagblad voor de arbeiderspartij	15	Landelijk
De waarheid: volksdagblad voor Nederland	14	Regionaal/lokaal
Leeuwarder courant	9	Regionaal/lokaal
Voorwaarts : sociaal-democratisch dagblad	6	Landelijk
De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad	5	Landelijk
Algemeen Handelsblad	5	Landelijk
De Friese koerier: onafhankelijk dagblad voor Friesland en aangrenzende gebieden	4	Regionaal/lokaal
Het vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad	4	Landelijk
De Tijd De Maasbode	3	Regionaal/lokaal
De Heerenveensche koerier: onafhankelijke dagblad voor Midden-Zuid-Oost-Friesland en Noord-Overijssel	3	Regionaal/lokaal
De Indische courant	3	Nederlands-Indië/Indonesië
Nieuwe Rotterdamsche courant : staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad	2	Landelijk
De tribune: sociaal-democratisch weekblad	2	Landelijk
Leeuwarder nieuwsblad: goedkoop advertentieblad	2	Regionaal/lokaal
De Graafschapbode: nieuws- en advertentieblad	2	Regionaal/lokaal
De Sumatra post	2	Nederlands-Indië/Indonesië
Soerabaijasch handelsblad	2	Nederlands-Indië/Indonesië
Nieuwsblad van het Zuiden: dagblad met ochtend- en avond-editie	2	Regionaal/lokaal
Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant	2	Regionaal/lokaal
Limburgsch Dagblad	1	Regionaal/lokaal
Nieuw Israëlitisch dagblad	1	Landelijk
Zaans volksblad: sociaal-democratisch dagblad	1	Regionaal/lokaal
Utrechts volksblad: sociaal-democratisch dagblad	1	Regionaal/lokaal
Delftsch courant: nieuwsblad voor Delft en Delfland	1	Regionaal/lokaal

Tabel 1. Overzicht van het aantal verschenen artikelen per dagblad⁴⁰.

Tabel 1 toont dat dagblad *Het vrije volk* de meeste artikelen heeft gepubliceerd over *Op hoop van zegen*. Dit dagblad heeft een duidelijke politieke inslag, net als andere dagbladen die in dit onderzoek aan bod komen: zo hebben *Het volk*, *Voorwaarts*, *De tribune* en zowel het *Zaans volksblad* als het *Utrechts volksblad* een doelgroep van linksgeoriënteerden. Van de 159 artikelen uit dit onderzoek verschenen er 47 in een van deze socialistische kranten, wat neerkomt op 30 % van het totaal aantal

⁴⁰ Voor de informatie over het verspreidingsgebied is gebruik gemaakt van www.delpher.nl. Opmerkelijk is het feit dat Delpher het verspreidingsgebieden van *De waarheid: volksdagblad voor Nederland* als regionaal/lokaal aanduidt, terwijl het dagblad volgens de titel een landelijk verspreidingsgebied suggereert. Ook het verspreidingsgebied van *De Tijd De Maasbode* zou eerder landelijk dan regionaal zijn. Bron geraadpleegd op 22 juni 2015.

artikelen. Deze uitkomst is niet geheel onverwacht, aangezien Heijermans zelf socialist was en op politiek gebied actief was.

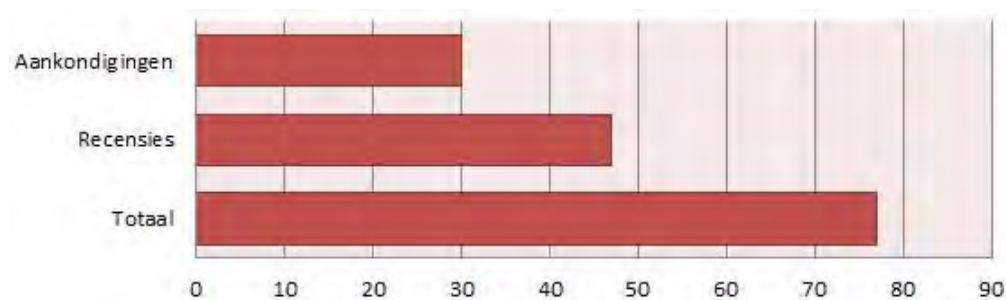
Wanneer we kijken naar het verspreidingsgebied van de dagbladen uit dit onderzoek, blijkt dat er sprake was van zowel landelijk als regionaal georiënteerde kranten. Van de 27 dagbladen hadden tien dagbladen een landelijk verspreidingsgebied, veertien een regionaal verspreidingsgebied en drie kranten hadden als verspreidingsgebied Nederlands-Indië en Indonesië.

De vijf categorieën

Bij het bespreken van de vijf categorieën zal allereerst per categorie de grote lijn van de inhoud van de artikelen besproken worden. Wanneer er sprake is geweest van bijzonderheden of markante bevindingen, zullen deze, aan de hand van een of meerdere voorbeelden, toegelicht worden.

Recensies en aankondigingen van voorstellingen van landelijk bekende toneelgezelschappen

De eerste categorie die aan de hand van de krantenartikelen is gemaakt, is de categorie recensies en aankondigingen van voorstellingen van *Op hoop van zegen* door toneelgezelschappen met landelijke bekendheid. Figuur 2 toont dat deze categorie 77 artikelen omvatte, waarvan relatief meer recensies dan aankondigingen: 47 om 30.

Figuur 2. Het aantal aankondigingen en recensies van *Op hoop van zegen*, gespeeld door toneelgezelschappen met landelijke bekendheid.

De manier waarop een recensie of aankondiging vorm gegeven werd, varieerde per artikel. In sommige aankondigingen werd een grootste aanpak gehanteerd, zoals het volgende artikel uit *Het volk*:

Bij Heijermans' "Spel van de Zee"

Men ga er heen!

Onvergetelijke herinneringen schenkt Kniertje u. (...)

Hoe komt dat? Hoe is het mogelijk, dat dit oude stuk telkens weer nieuw is?

Ja – hoe komt het, dat "Op Hoop van Zegen" in alle talen der beschaafde wereld wordt opgevoerd?

Hoe komt het, dat Russen, Amerikanen en Spanjaarden, die volkomen onbekend zijn met de Hollandsche visscherijtoestanden, ademloos luisterden naar de verhalen van Kniertje en Truus? (...)

Omdat “Op Hoop van Zegen” het menselijkste, meesterlijkste en machtigste drama is, dat de moderne dramatische kunst heeft voortgebracht. Met name het derde bedrijf is het meest grootsche, dat ooit voor het tooneel werd geschreven. Het is weergaloos. Het is volmaakt!⁴¹

In andere gevallen werd er voor een directere aanpak gekozen:

Heijermans schokte. Met werkelijkheid.

Nu zeggen ze: die is niet meer zo.

Omdat het in wezen nog zo is. De strijd van werkers tegen de bazen en bezitters is nóg het drama van onze tijd; zodat wij Heijermans’ drama nog meebelevan.⁴²

Wat betreft de recensies, werd er in het algemeen overwegend positief geschreven over de besproken voorstelling. Er viel echter op te merken dat naarmate de afstand tot het jaar 1900, waarin de eerste opvoering van *Op hoop van zegen* plaatsvond, groter werd, er vaker kritiek kwam op de actualiteitswaarde van het stuk. Toch werd niet in alle gevallen het gebrek aan actualiteit als minpunt van de voorstelling beschouwd:

EEN SOLIDE “OP HOOP VAN ZEGEN”

Heijermans’ problematiek is achterhaald – zijn kunst niet

Er is de laatste in alle toonaarden en bij tal van gelegenheden betoogd, dat de problematiek waar Heijermans vanuit ging, achterhaald zou zijn. (...)

Voor “Op hoop van zegen” kan men zakelijk gesproken tegen die mening weinig inbrengen. Sinds die Scheepvaartwet van kracht werd, gaan er geen “varende doodkisten” de zee meer op en als er eens een ongeluk gebeurt dan hebben nagelaten betrekkingen niet van welwilligheid afhankelijke aanspraken op geldelijke tegemoetkoming.

Door dit te constateren gaat men echter aan het wezenlijke punt voorbij. Heijermans’ kunst was niet alleen wapen, zij was ook werkelijk kunst in die zin, dat zij toneelfiguren schiep die ons als levende mensen tegemoet treden en wier gevoelens wij ook vandaag nog volledig kunnen navoelen. De problemen waarmee die mensen te maken hadden mogen dan sterk gedateerd zijn, die mensen zelf zijn dat niet en daarom spreekt ook “Op hoop van zegen” 64 jaar na zijn ontstaan nog volle zalen aan.⁴³

Bijzonder is het onderstaand artikel dat, te midden van andere artikelen uit dezelfde tijdsperiode, zich juist afzet tegen de stelling dat *Op hoop van zegen* niet meer actueel zou zijn:

Op hoop van zegen is nog steeds heel erg actueel omdat het zo glashelder laat zien wie zijn macht misbruikt en wie helemaal geen macht heeft.⁴⁴

Bovendien waren er ook wel degelijk positieve recensies te vinden in de tweede helft van de 20^e eeuw, zoals onderstaande recensie over de voorstelling van het Amsterdamse Volkstoneel in 1961:

Zestig jaar geleden voltooide de nog altijd meest geliefde Nederlandse toneelschrijver Herman Heijermans, toen 37 jaar oud, zijn spel van de zee “Op hoop van zegen”. Dit zeemansdrama, dat zich kenmerkt door een voor die tijd benauwende actualiteit, was reeds bij de eerste opvoering een eclatant succes. Het Amsterdams Volkstoneel, dat thans zijn eerste lustrum viert, bracht “Op hoop van zegen” op de avond van de eerste Kerstdag voor het voetlicht in de uitverkochte Groninger Stadsschouwburg. Heijermans’ stuk beleefde hier een verblijvende opvoering.

---

⁴¹ In: *Het volk*, 20 april 1933

⁴² In: *De waarheid*, 27 maart 1964

⁴³ In: *Het vrije volk*, 26 februari 1964

⁴⁴ In: *Het vrije volk*, 22 mei 1981

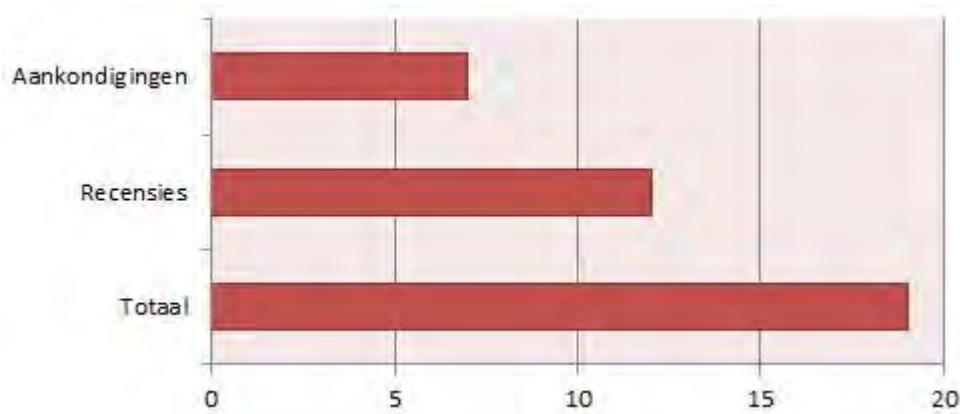
Prachtig tekent hij in dit stuk de onwaarachtigheid in de burgerlijke samenleving van die dagen. Zijn visie hierop mag dan in onze ogen sentimenteel zijn, zij is doordrongen van een opvallend grote realistische kracht.

Nogmaals, deze opvoering van “Op hoop van zegen” door het Amsterdams Volkstoneel stond op een verblijdend peil. Dat het publiek dankbaar was voor het gebodene bewees het langdurige ovationele applaus.⁴⁵

Kortom, de recensies in de categorie landelijke toneelgezelschappen waren overwegend positief, al werd er soms een kanttekening gemaakt met betrekking tot de actualiteitswaarde. In de aankondigingen werd gebruikt gemaakt van verschillende tactieken: van groots en meeslepend tot kort en krachtig.

Recensies en aankondigingen van voorstellingen van amateurtoneelgezelschappen

Via de eerste categorie van recensies en aankondigingen komen we bij de tweede categorie van recensies en aankondigingen, in dit geval van amateurgezelschappen. Figuur 2 toont de hoeveelheid recensies en aankondigingen: een totaal van 19, waarvan 12 recensies en 7 aankondigingen.

Figuur 2. Het aantal aankondigingen en recensies van *Op hoop van zegen*, gespeeld door amateurgezelschappen.

De resultaten van deze categorie komen overeen met de bevindingen uit de eerste categorie: hoewel er soms het bezwaar werd aangevoerd dat *Op hoop van zegen* gedateerd was, waren de recensies overwegend positief.

Opvallend was het overgrote deel van ‘arbeiderstoneelverenigingen’, die vermoedelijk socialistisch georiënteerd waren. Vaak bevatten recensies van een dergelijk gezelschap een oproep tot deelname aan een ideologische strijd, zoals in de onderstaande recensie van de voorstelling die door arbeiderstoneelvereniging ‘Kunst en Strijd’ opgevoerd werd:

HEIJERMANS-HERDENKING DOOR EEN ARBEIDERSTOONEELVEREENIGING.
(V.) De arbeiders-tooneelvereniging “Kunst en Strijd” heeft Zaterdagavond voor een uitverkochte zaal opgevoerd “Op Hoop van Zegen”, van Herman Heijermans.
De voorzitten, onze p.g. Den Dekker, herdacht bij het begin der voorstelling in gloedvolle woorden Heijermans als revolutionair kunstenaar en wat hij al litterator voor de revolutionaire arbeidersbeweging had gedaan.

⁴⁵ In: *Nieuwsblad van het Noorden*, 27 december 1961

Wij kunnen met genoeg constateeren, dat “Kunst en Strijd” met deze opvoering Heijermans op waardige wijze heeft herdacht, en dat zij ons, arbeiders, een kunst- en genotvollen avond heeft bezorgd. Het spel was in één woord voortreffelijk.

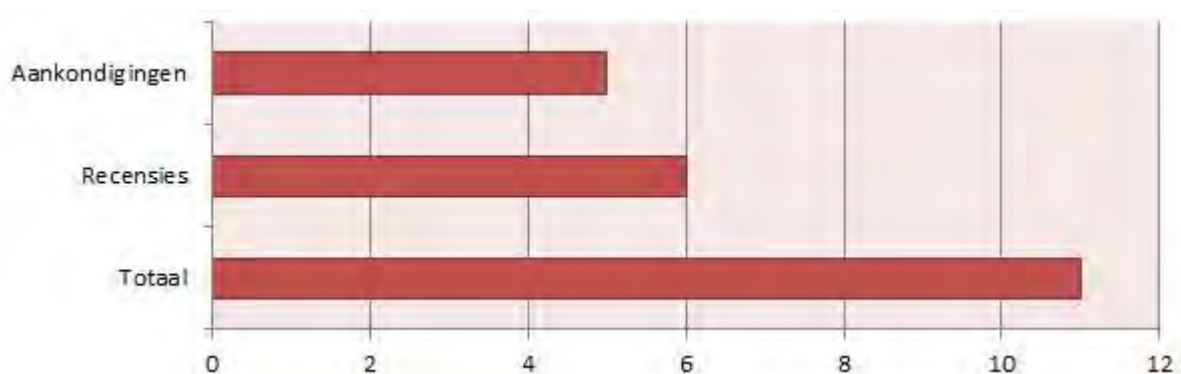
Hij [Heijermans] koos partij voor de armen, tegen verdrukkers en uitbuiters. Het is onze plicht, om mede deel te nemen aan dien strijd, want doen wij dat niet, dan gaan wij door het alverslindende kapitalisme ten onder.⁴⁶

Toch hadden niet alle recensies van voorstellingen door arbeidersverenigingen een politieke lading:

De Arbeiders Tooneelvereniging “Ontwikkeling” kan, wat haar prestaties betreft, naast de beste dilettantengezelschappen in onze stad fier haar vaandel verheffen. Zij beschikt over krachten, die veroorloven dat het met de vereen. zoowel als met de stukken die zij ten tooneele voert, steeds crescendo gaat. Wanneer een stuk van Heijermans als “Op hoop van zegen”, dat eischen stelt, waaraan een middelmatig gezelschap niet weet te voldoen, wordt gespeeld op een wijze, zooals wij gisteren meemaakten, dan rijst de vraag of dit nog dilettantenwerk in de eigenlijke betekenis kan worden genoemd. En zoo ja, dan grenst het in ieder geval dicht aan het met amateurskrachten bereikte.⁴⁷

Op hoop van zegen in het buitenland

Uit de 159 artikelen die in dit onderzoek centraal hebben gestaan, hadden 11 artikelen een buitenlandse opvoering van *Op hoop van zegen* als onderwerp, waarvan 5 aankondigingen en 6 recensies, zoals weergegeven in Figuur 3.

Figuur 3. Het aantal aankondigingen en recensies van *Op hoop van zegen* in het buitenland.

De 11 artikelen gaven melding van een negental verschillende steden waarin de opvoering werd vertoond: Genève en Los Angeles (1925), New York en Moskou (1928), Jeruzalem (1929), Antwerpen (1933), Londen (1934), Litouwen (1937) en een niet nader genoemde stad in Rusland (1965).

Een bijzondere opvoering was die in Los Angeles, zo getuigt het artikel uit de *Indische courant*. *Op hoop van zegen* werd hier niet gespeeld door een reguliere toneelvereniging, zoals dat in de andere buitenlandse steden waarvan een recensie of aankondiging verscheen, wel het geval was, maar door een joods toneelgezelschap. De voorstelling was tevens specifiek gericht op een joods publiek, omdat de tekst zowel in het Engels als in het Hebreeuws aan de toeschouwers werd uitgedeeld:

⁴⁶ In: *De tribune*, 25 maart 1925

⁴⁷ In: *Leeuwarder nieuwsblad*, 1 oktober 1928

Heijermans te Los Angelos.

Het Jüdische Künstler Theater heeft te Los Angelos voorstellingen gegeven. De directeur-acteur Asro schreef dezer dagen aan een Nederlandschen vriend:

“Ik heb hier een herdenkingsavond voor Heijermans georganiseerd. We hebben met groot succès *Op Hoop van Zegen* gespeeld. (...) Heijermans is hier bekend en bemind. (...) Het was een rouw-avond met succès. Jammer, het had toch een jubileumavond kunnen zijn. De dramatische literatuur heeft door zijn dood veel verloren, ook wij, Joodsche toneelspelers...”
In het programma noemde “The Vilna Troupe” het stuk *The lost Hope*. Het gaf de lijst der spelers in het Engelsch en in het Hebreeuwsch; de toelichting alleen in het Engelsch.⁴⁸

Memoires en nagedachtenissen

Van het geheel aan artikelen waren 23 artikelen gecategoriseerd als memoires of nagedachtenis aan Heijermans en *Op hoop van zegen*. In de onderzochte tijdsperiode 1924-1995 kwam een aanzienlijk aantal herdenkingsjaren voorbij: de jaren 1934, 1944, 1964, 1974, 1984 en 1994 waren herdenkingsjaren waarin het overlijden van Heijermans in verschillende krantenartikelen voorbij kwam. Het jaar 1964 verdient een bijzondere vermelding in deze context omdat dit niet zo maar een herdenkingsjaar was, maar het Herman Heijermansjaar waarin vele, zowel amateur- als professionele toneelgezelschappen opnieuw de toneelstukken van Heijermans ten tonele brachten. In 1974 brengt de PTT een postzegelserie uit met Kniertje, hoofdpersoon uit *Op hoop van zegen*⁴⁹. Tot slot is 1990 opnieuw een markanter herdenkingsjaar: in het kader van 125 jaar Heijermans verschijnen er tentoonstellingen over zijn leven en werk en wordt er bovendien een lespakket voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs ontwikkeld dat is gebaseerd op Heijermans’ *Op hoop van zegen*⁵⁰.

In 1930 was er een herdenkingsjaar, niet gewijd aan Heijermans maar aan *Op hoop van zegen* in het bijzonder. Deze herdenking ging gepaard met een herinneringsboekje dat Ad van der Horst, die Heijermans goed heeft gekend, schreef⁵¹. Opmerkelijk is dat er 22 jaar later opnieuw naar dit herinneringsboek verwezen wordt:

Adr. v. d. Horst heeft in een herinneringsboekje medegedeeld, dat De Hoop in Rusland vijfhonderd keer is gegaan, waarbij wij niet moeten vergeten, dat de eerste voorstelling pas in 1913 werd gegeven. Vijfhonderd maal een Nederlands toneelstuk in het buitenland.... dat is nog merkwaardiger dan het feit, dat Esther de Boer ruim duizend keer haar Kniertje heeft gespeeld.⁵²

De memoires worden gekenmerkt door het ophalen van herinneringen aan Heijermans en de eerste opvoering van *Op hoop van zegen* in 1900. Heijermans wordt geprezen om zijn werk en sommige artikelen wijzen tevens op de manier waarop hij werd ontvangen door contemporaine critici:

Voorals een man als Heijermans, die tijdens zijn leven te maken had met de letterkundige en de toneelcritici, zal dikwijls niet begrepen hebben, wat men van hem verwachtte en wat men in hem waardeerde. Hoe kon dit ook anders?

Als socialist stond hij tegenover de burgerlijke critici, die hem niet begrepen en steeds het toen zo dodende woordje “tendenz-literatuur” op bijna elk van zijn werken plakte. In een tijd, dat

⁴⁸ In: *Indische courant*, 24 maart 1925

⁴⁹ In: *De tijd*, 30 maart 1974

⁵⁰ In: *Het vrije volk*, 9 januari 1990

⁵¹ In: *De Telegraaf*, 24 december 1930

⁵² In: *De Tijd*, 24 december 1952

de kunst om de kunst bedreven moest worden en deze vooral geen bedoeling mocht hebben, verwees men met zo'n uitspraak Heijermans meteen naar de lagere regionen.⁵³

Overige artikelen over Op hoop van zegen

Tot slot omvatte de laatste categorie de artikelen die over de theatervoorstelling *Op hoop van zegen* gingen, maar die geen recensie of aankondiging van het stuk waren. Een voorbeeld van een artikel in deze categorie is een artikel uit *Voorwaarts: sociaal-democratisch dagblad* waarin gemeld wordt dat het opvoeren van *Op hoop van zegen* in Maastricht niet langer verboden werd door de burgemeester van deze stad; helaas wordt de reden waarom het tot dan toe verboden was, niet genoemd⁵⁴. Een ander artikel dat gaat over een verbod op *Op hoop van zegen*, is het artikel in *De Indische Courant* waarin vermeld wordt dat in Boedapest de voorstelling afgeblazen moest worden. De reden hiervoor: 'de politie [acht] de opvoering niet gewenst en zij [vindt] het stuk krenkend voor de vaderlandschlievende gezindheid'⁵⁵.

Op hoop van zegen kwam tevens voor in een artikel waarin steun werd gevraagd voor de IJmuider stakers, waarmee het toneelstuk in een heel andere context werd geplaatst:

Visch wordt duur betaald

(la B.) Op hoop van zegen! Wie kent niet het ontroerende "spel van de zee" van onzen onvergetelijken Heijermans. Wie, die het spel volgde, was niet vervuld van warme sympathie met het vissersvolk, dat onder zoo slechte verhoudingen en voortdurend levensgevaar zijn beroep uitoefent.

Klonk niet mede als een aanklacht tegen de reeders en het kapitalistisch systeem, dat de visch zo duur wordt betaald?

Nu voeren onze mannen den strijd voor behoud van een sober bestaan, tegen het drijven der reeders om het levenspeil verder te verlagen.

Laten wij in deze dagen "Op Hoop van Zegen" in onze herinnering terugroepen en wat ons vervulde, bij het aanschouwen van het ontroerende spel, omzetten in een daad van verzet en kameraadschap.

Brengt voor de IJmuider stakers met gulheid uw offer!⁵⁶

In het verlengde van toestanden in de visserij, schrijven verschillende kranten in het jaar 1964 over een discussie die aangezwengeld werd door een zekere heer Ligthart, over de al dan niet onjuiste weergave van de werkelijke visserijtoestanden, zoals deze door Heijermans in *Op hoop van zegen* weergegeven wordt⁵⁷. Een justitieel onderzoek naar de werkelijkheid, zoals dat gevraagd wordt door de heer Ligthart, komt er niet⁵⁸. Het houdt de gemoederen echter wel bezig. Ook Hermine Heijermans, de dochter van Heijermans, mengt zich in de discussie en reageert fel op Ligthart:

Hij lijkt zeer krachtig in zijn beweringen en joept met één slag "Op hoop van Zegen" op de mestvaart der kwade bedoelingen. (...)

Zoals dus de heer Ligthart schrijft, is naar aanleiding van "Op hoop van zegen" de scheepvaartinspectie met spoed ingevoerd. Waarvoor de vissersbevolking zeer dankbaar is...

En dit, nadat volgens meneer Ligthart "Op hoop van zegen" loos alarm zou zijn geweest?

Kom nou, meneer Ligthart.⁵⁹

⁵³ In: *Het vrije volk*, 18 november 1949

⁵⁴ In: *Voorwaarts: sociaal-democratisch dagblad*, 6 december 1924

⁵⁵ In: *De Indische Courant*, 26 januari 1931

⁵⁶ In: *Het vrije volk*, 18 november 1949

⁵⁷ In: *De Telegraaf*, 4 januari 1964 en *Het vrije volk*, 11 januari 1964

⁵⁸ In: *De Tijd De Maasbode*, 29 februari 1964

⁵⁹ In: *De Telegraaf*, 1 januari 1964

Ook wordt *Op hoop van zegen* opnieuw in een zeer verrassende context gebruikt in een artikel uit *De waarheid*. In een column, met als titel ‘Kniertje’, wordt een vergelijking getrokken tussen het toneelstuk en de huidige politieke omstandigheden:

“Op hoop van zegen”, dat prachtige drama van Herman Heijermans, biedt meer parallellen met deze tijd. (...) Het lijkt sterk op de prestaties van het huidige kabinet.⁶⁰

Tot slot bleek in het volgende bericht in *Het vrije volk* een bijzondere rol voor *Op hoop van zegen* weggelegd: citaten uit het toneelstuk worden gebruikt als slogans voor politieke partijen:

Het spel van de zee kreeg dezer dagen een beetje extra actualiteitswaarde omdat *Op hoop van zegen* in de verkiezingsstrijd werd gemengd. De CDA-affiches op de politieke plakplaatsen kregen tenminste gezelschap van Barends radeloze “Ik ga niet mee! Dit schip is rôt!” Wiegels VVD-biljet kreeg via *Kniertje* “De vis wordt duur betaald” een kritische kanttekening.

De Partij van de Arbeid mocht zich blijkbaar iets meer in de gunst van “Op hoop van zegen” verheugen. Lijst 1 van Joop den Uyl werd opgesierd met “Wie haalt de vis uit zee? Wie waagt z’n leven elk uur van de dag?”⁶¹

Samenvattend kan gesteld worden dat deze laatste categorie van de geselecteerde artikelen over *Op hoop van zegen* uiteenlopende resultaten heeft opgeleverd: van verboden voorstellingen en een verhitte discussie over de (on)juiste weergave van de werkelijkheid, tot verkiezingslogos en vergelijkingen met de contemporaine politieke situatie.

---

⁶⁰ In: *De waarheid*, 30 oktober 1985

⁶¹ In: *Het vrije volk*, 22 mei 1981

Resultaten deel II

Heijermans en Op hoop van zegen in de literatuurgeschiedenis

De oudste literatuurgeschiedenis die in dit onderzoek werd gehanteerd, is het werk van Prinsen (1916). In *Handboek tot de Nederlandsche letterkundige geschiedenis*, dat de periode tot 1900 bespreekt, komt Heijermans in zijn geheel niet voor. Wellicht wordt dit verklaard door het feit dat dit literair overzicht van Prinsen (1916) de periode van Heijermans' succes, gelegen ná 1900, niet beschrijft, hoewel ook dit geen waterdichte verklaring is, aangezien de toneelschrijver vóór 1900 de nodige populaire werken ten tonele had gebracht. Het voorbericht van Prinsen (1916), waarin hij zijn keuzes verantwoordt, toont het volgende:

Dit handboek wil in niet te beknopten vorm een inzicht geven in de ontwikkeling van onze litteraire kunst, het groote geheel in zijn wording laten zien, op belangrijke details een helder licht laten vallen.

Ik heb hierbij niet gestreefd naar onpersoonlijkheid. Waar ik schoonheid vond, daar heb ik getuigd; wat mij minderwaardig leek, heb ik als zoodanig gesignaleerd.⁶²

Gezien deze verantwoording heeft Prinsen (1916) de werken van Heijermans tot 1900 ofwel als 'minderwaardig' beschouwd en niet als onderdeel van 'de ontwikkeling van litteraire kunst', ofwel niet 'schoon' genoeg gevonden.

Knuvelder maakte daarentegen wel de nodige woorden vrij voor Heijermans. Zowel in zijn *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde* als in de beknopte versie daarvan is een plaats weggelegd voor Heijermans. Knuvelder (1982) noemt de schrijver als een van de belangrijkste auteurs van sociale romans van het eind van de 19^e eeuw⁶³. Tevens noemt Knuvelder (1982) Heijermans in het kader van bestrijders van het estheticisme en mooischrijverij van de neoromantiek⁶⁴. Tot slot wijdt hij een aantal pagina's aan de beschrijving van Heijermans' loopbaan en velt hij een oordeel over theaterschrijver Heijermans:

Daarin [het zijn van toneelauteur] vooral komen zijn kritische kwaliteiten tot hun volle recht. De actie in zijn stukken is uit dramatisch oogpunt voortreffelijk. Uitstekend opgebouwd, met vaak treffende tekening der karakters, met volledig begrip voor sfeer en de spanning der handelingsaspecten, begaafd met een gezonde dosis humor, realistisch in zijn taalbehandeling zoals zijn stukken eisten, is hij toneeltechnisch een van onze sterkste auteurs, al verdwaalt hij soms in symboliek; maar vaak is hij pathetisch, fraseologisch en gemeenplaatsig in zijn uitdrukkingsvormen, schematisch in zijn psychologie en verouderd in de problematiek die hij aan de orde stelde. Stellig geen toneelschrijver van wereldformaat, is hij onze beste toneelschrijver en toneeltechnicus.⁶⁵

---

⁶² Prinsen (1916): p. VII

⁶³ Knuvelder (1982): p. 316

⁶⁴ Knuvelder (1982): p. 390

⁶⁵ Knuvelder (1982): p. 423 en 424

Anbeek (1990) wijdt slechts een vluchtig woord aan Heijermans. De context waarin Heijermans aan bod komt, is de verantwoording van het ontbreken van toneel in het werk van Anbeek (1990):

In dit boek zal men vergeefs zoeken naar een beschouwing over het Nederlands toneel. (...) Als de ontwikkeling van literaire conventies wordt gevolgd, houdt dat in dat ook de evolutie van het Nederlandse toneel getraceerd zou moeten worden. Nu zal ook de grootste dramagek moeten erkennen dat in de door mij beschreven periode alleen de naam Heijermans zich opdringt. Wie een ontwikkeling wil aanduiden, heeft weinig aan het werk van één auteur. Daarom ontbreekt hier het toneel.⁶⁶

Hoewel Anbeek (1990) dus bewust de keuze heeft gemaakt toneel niet in zijn werk aan bod te laten komen, is het de naam van Heijermans die toch door dringt.

In een literair overzicht van Europa, *Nieuwe literatuurgeschiedenis. Overzicht van de Europese letteren van Homerus tot heden*, is voor Heijermans ook een plek weggelegd. In het kader van naturalisme wordt Heijermans genoemd⁶⁷. Daarnaast komt *Op hoop van zegen* in de context van literatuur en socialisme naar voren:

Heijermans is sedert de 17^e eeuw de eerste Nederlandse toneelschrijver die weer een bijdrage aan het Europese toneel levert. Zijn vroege stukken vertonen onmiskenbaar de invloed van Ibsen. Heijermans is op zijn best als niet de handeling maar de analyse van de sociale situatie domineert.⁶⁸

In tegenstelling tot de eerder genoemde literatuurgeschiedenissen, wijden Van den Berg en Couttenier (2009) nog geen hele zin aan Heijermans. Hierin wordt *Op hoop van zegen* niet genoemd. Heel kort stippen zij Heijermans aan, om vervolgens niet meer op hem terug te komen⁶⁹. Dit valt wellicht te verklaren door het feit dat het werk van Van den Berg en Couttenier (2009) de periode tussen 1800 en 1900 beslaat, terwijl Heijermans' successen, waaronder *Op hoop van zegen*, voornamelijk ná 1900 geschreven werden.

Tot slot krijgt Heijermans een plek in het *Basisboek Literatuur*. In het kader van het sociaal realisme in de Nederlandse literatuur geven schrijvers Van Balen, Joosten en Peppelenbos (2009) Heijermans als voorbeeld van een auteur in dit genre:

Van Herman Heijermans zijn er ongeveer vijftig toneelstukken die vrijwel allemaal in het teken staan van zijn socialistische opvattingen – *Op Hoop van Zegen* (1900), *Ora et Labora* (1901), *De opgaande zon* (1908), *Glück auf* (1911).⁷⁰

Als we terugkijken op de besproken literatuurgeschiedenissen, dan zien we een variërende aandacht voor Heijermans en *Op hoop van zegen*. Knuvelder (1982) wijdt de nodige pagina's aan de toneelschrijver. Daarmee is hij wel de enige Nederlandse literatuurgeschiedschrijver die dit doet, want het zijn Van den Berg en Couttenier (2009), Prinsen (1916) en Anbeek (1990) die geen of slechts zeer geringe aandacht aan Heijermans besteden. In sommige gevallen lijkt een verklaring hiervoor te liggen in het feit dat de betreffende literatuurgeschiedenissen simpelweg de periode van Heijermans' grootste

---

⁶⁶ Anbeek (1990): p. 16

⁶⁷ Bakker et al. (1994): p. 917

⁶⁸ Bakker et al. (1994): p. 1002

⁶⁹ Van den Berg en Couttenier (2009): p. 712

⁷⁰ Van Balen, Joosten en Peppelenbos (2009): p. 92

succes niet beschrijven, zoals bij Van den Berg en Couttenier (2009) en Prinsen (1916). Het is echter Anbeek (1990) die een specifieke verklaring geeft voor het ontbreken van toneel in zijn werk.

In het overzicht van de Europese literatuur van Bakker et al. (1994) krijgt Heijermans een grotere plek dan in de eerder genoemde werken en ook Van Balen, Joosen en Peppelenbos (2009) nemen Heijermans en *Op hoop van zegen* op in hun naslagwerk, zij het in beknoptere zin dan Bakker et al. (1994).

Heijermans en Op hoop van zegen in de toneelgeschiedenis

Hoewel de theatergeschiedenis van Worp (1907) nog niet zo lang is gepubliceerd na het uitbreken van het succes van Heijermans, schrijft hij uitgebreid over de toneelauteur. Worp (1907) noemt slechts vluchtig *Op hoop van zegen* en de andere toneelstukken van Heijermans en schrijft vooral in meer algemene zin over Heijermans als toneelschrijver:

In de drama's van Heijermans worden allerlei quaesties behandeld, die in onzen tijd hoofd en hart van velen bezig houden. Zijne tooneelspelen missen den samenhang, dien men het liefst in een drama ziet, maar munten daarentegen uit door eene voortreffelijke detailschildering. Het realisme van den schrijver voert hem wel eens tot ruwheid en tot het herhalen van onbeteekenende dingen; tegenover het realistische staat ook dikwijls de grootste onwaarschijnlijkheid. Maar deze tooneelspelen zijn "bühnenfähig" als weinige en het is niet te verwonderen, dat verscheidene er van buiten 's lands gespeeld worden.⁷¹

Ondanks een aantal kritiekpunten is Worp (1907) overwegend positief over de kwaliteiten van Heijermans.

In *Een theatergeschiedenis der Nederlanden* wordt een heel hoofdstuk gewijd aan de beschrijving van Heijermans' leven en carrière als auteur. Het hoofdstuk ondertitelt: 'Nederlands meest gespeelde toneelschrijver' en dat onthult al enigszins het thema van dit hoofdstuk: de successen die Heijermans op de planken wist te brengen⁷².

Centraal in het hoofdstuk staat de thematiek in de toneelwerken van Heijermans. Van der Zalm (1996) schrijft daarover het volgende:

Met die drie stukken, *Puntje*, *Ghetto* en *Het zevende gebod*, geschreven in de jaren 1898 en 1899, zijn drie van de belangrijkste thema's uit het toneeloeuvre van Heijermans de revue gepasseerd: het lot van de laagste sociale klassen, het denken in ghetto's en de burgerlijke, hypocriete fatsoensmoraal. Ze komen bijvoorbeeld alle drie terug in het beroemde *Op hoop van zegen* (1900), het volgende stuk dat Heijermans voor de Nederlandsche Toneelvereniging schreef.⁷³

---

⁷¹ Worp (1907): p. 362

⁷² Van der Zalm (1996): p. 532

⁷³ Van der Zalm (1996): p. 535

Na het opsommen van Heijermans literaire meesterwerken stelt Van der Zalm (1996) de volgende vraag:

De vraag rijst waar Heijermans dat grote succes aan te danken had. Wat maakte zijn stukken zo aantrekkelijk voor het publiek van die jaren?⁷⁴

Het antwoord komt in een vijftal succesfactoren. Van der Zalm (1996) noemt actuele thematiek en de situering van deze thematiek in een milieu dat voor een groot publiek zeer herkenbaar was als eerste verklaringen voor Heijermans' populariteit⁷⁵. Daarnaast geeft hij aan dat ook de taal die Heijermans zijn personages in de mond legde (plat Amsterdams, tegen het streven in om acteurs zo beschaafd mogelijk te laten spreken) en de aansluiting die zijn stukken vonden bij het volkstheater bijdroegen aan het succes van de opvoeringen⁷⁶. Tot slot is volgens Van der Zalm (1996) de vijfde en tevens laatste verklaring voor zijn succes het feit dat Heijermans schreef voor een vast gezelschap, De Nederlandse Toneelvereniging; Heijermans kende zijn acteurs goed en kon daar bij het schrijven van stukken op in spelen⁷⁷.

Ondanks de vijf succesfactoren die Van der Zalm (1996) noemt, komt hij toch tot de volgende conclusie:

Wat hem nu precies tot een 'klassieker' heeft gemaakt – daar is moeilijker een vinger op te leggen. In ieder geval werden zijn stukken ook na de Tweede Wereldoorlog nog geregeld gespeeld, waarbij de voorkeur uitging naar *Op hoop van zegen*, *Schakels* (1903), *De opgaande zon* (1908) en *Eva Bonheur* (1916). In de jaren zestig, zeventig en tachtig bedroeg het gemiddeld aantal Heijermans-producties zelfs één à twee per jaar.⁷⁸

Naast het aparte hoofdstuk over Heijermans, wordt er in de toneelgeschiedenis nog een tiental keer in een losser verband naar de toneelschrijver verwezen, bijvoorbeeld in het hoofdstuk over toneelcensuur in de 20e eeuw⁷⁹. De nadruk ligt bij deze verwijzingen meer op Heijermans als schrijver dan op zijn werken, waardoor naar *Op hoop van zegen* geen verdere referenties worden gemaakt.

In de twee besproken toneelgeschiedenissen is ruime aandacht voor Heijermans en zijn werken. Zowel Van der Zalm (1996) als Worp (1907) onderschrijven het succes van de theaterauteur en wijdden uit over waar dat succes aan te danken is: volgens Worp (1907) draagt de detailschildering bij aan het succes en Van der Zalm (1996) noemt onder andere de actuele thematiek en de volkstaal die Heijermans in zijn stukken hanteerde als onderdeel van zijn populariteit.

---

⁷⁴ Van der Zalm (1996): p. 536 en 537

⁷⁵ Van der Zalm (1996): p. 537

⁷⁶ Van der Zalm (1996): p. 537

⁷⁷ Van der Zalm (1996): p. 538

⁷⁸ Van der Zalm (1996): p. 538

⁷⁹ Van der Zalm (1996): p. 641

Conclusie en discussie

In dit onderzoek zijn verschillende literatuurgeschiedenissen naast elkaar gelegd en geanalyseerd op het vermelden van Heijermans en *Op hoop van zegen*. Uit de resultaten is gebleken dat er geen duidelijke lijn te trekken is in of er wel of geen sprake was van aandacht voor Heijermans en zijn toneelstuk. Wel lijkt Heijermans in de toneelgeschiedenissen als vanzelfsprekender opgenomen te worden dan in de literatuurgeschiedenissen: in de werken van Worp (1907) en Erenstein et al. (1996) wordt de nodige ruimte vrij gemaakt voor de bespreking van Heijermans, zij het minder voor *Op hoop van zegen*. Tevens noemen Van Balen, Joosten en Peppelenbos (2009) Heijermans in hun literaire overzicht dat bedoeld is voor leerlingen in het voortgezet onderwijs.

Er zijn 159 krantenartikelen in de periode 1924-1995 uit database Delpher onderzocht. Deze artikelen hadden alle *Op hoop van zegen* (het toneelstuk) als centraal onderwerp en waren in te delen in een zestal categorieën, waarvan er vijf werden toegelicht aan de hand van voorbeelden. De spreiding van de artikelen over het tijdsbestek toonde geen consequent patroon van gepubliceerde artikelen, evenmin een duidelijke afname of toename van het aantal artikelen naarmate de jaren vorderde. Wel waren er piekjaren en is het aantal artikelen in de tweede helft van de 20^e eeuw relatief lager dan de periode 1924-1950. Uit de resultaten bleek tevens dat 30 % van de artikelen verscheen in een socialistisch dagblad. Onder de 27 verschillende kranten waren 6 dagbladen die zich als sociaal of sociaal-democratisch typeerden.

In de onderzochte literatuurgeschiedenissen, van Prinsen (1916), Anbeek (1990) en Van den Berg en Couttenier (2009), wordt weinig tot geen aandacht aan Heijermans geschonken en Anbeek is de enige die daar een duidelijke verklaring voor geeft. Toch valt ook het ontbreken van Heijermans in Prinsen (1916) en Van den Berg en Couttenier (2009) uit te leggen: beide auteurs beschrijven de periode 1800 tot 1900 en hoewel Heijermans eind 19^e eeuw al een aantal werken had gepubliceerd, vond zijn grootste succes pas plaats ná 1900. Het deel van de reeks *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur* dat de periode 1900 tot 1950 beslaat, is er helaas nog niet; wellicht zal dit aankomend werk meer duidelijkheid verschaffen over de vermelding van Heijermans en *Op hoop van zegen* in deze literatuurgeschiedenisreeks dan het deel van Van den Berg en Couttenier (2009).

Inhoudelijk waren de artikelen die tot de categorieën recensies en aankondigingen behoorden, overwegend van positieve aard. Als er sprake was van kritiek, dan had dit te maken met het gebrek aan actualiteitswaarde. Deze kritiek werd echter pas gevonden in artikelen die in 1981 en later werden gepubliceerd.

De resultaten van dit onderzoek bevestigen enigszins het verwachte contrast tussen de populariteit van Heijermans onder het volk en de aandacht die voor hem bestaat in de literatuurgeschiedenissen. Het feit dat er in de toneelgeschiedenissen die in dit onderzoek zijn gehanteerd wel ruimschoots plaats is voor Heijermans, zegt iets voor de verhouding van toneel tot literatuur, en andersom. De vraag of Heijermans in de literatuurgeschiedenissen niet of gering vermeld omdat hij als toneelschrijver niet in de categorie literaire schrijvers viel, en niet zozeer omdat zijn werken als niet belangrijk genoeg

werden geacht, werpt een ander licht op het ontbreken van zijn naam in literatuurgeschiedenissen. Het biedt een opening voor vervolgonderzoek.

Hoewel in dit onderzoek gepoogd is een beeld te geven van de plek van Heijermans in de literatuur- en toneelgeschiedenissen, dient er rekening mee gehouden te worden dat binnen de kaders van een bachelorscriptie de reikwijdte van het onderzoeksmateriaal beperkt is. Voor vaststaande conclusies is een uitgebreider onderzoek nodig.

Literatuurlijst:

- Anbeek, T. *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1885 – 1985*. Uitgeverij De Arbeiderspers. Amsterdam: 1990.
- Balen, J. van, Joosten, C. en Peppelenbos, C. *Basisboek Literatuur*. Uitgeverij kleine Uil. Groningen: 2009
- Berg, W. van den en Couttenier, P. *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*. Uitgeverij Bert Bakker. Amsterdam: 2009.
- Coigneau, D., Erenstein, R.L., Gaal, R. van, Peeters, F., Pleij, H. Porteman, K. Schoor, J. van en Smits-Veldt, M.B. *Een theatergeschiedenis der Nederlanden. Tien eeuwen drama en theater in Nederland en Vlaanderen*. Amsterdam University Press. Amsterdam: 1996
- Dam, F. van. 'Hilda van Neck Yoder, *Dramatizations of Social Change. Herman Heyermans' Plays as Compared with Selected Dramas by Ibsen, Hauptman and Chekhov.*' In: Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. Jaargang 97. Leiden: 1981
- Duyvenduk, L. en Pieterse, S. (red) *Van spiegels en vensters. De literaire canon in Nederland*. Hilversum. Uitgeverij Verloren 2009
- Erenstein, R. 'De strijd om het theater als autonome kunst. Het spanningsveld tussen literatuur en theater'. In: *Vooy's*. Jaargang 24, nummer 1. Utrecht: 2006
- Flaxman, S. L. *Herman Heijermans and his dramas*. Uitgeverij Martinus Nijhoff. Den Haag: 1954
- Franssen, G. 'Van spiegels en vensters: de retorica van de canon'. In: *Van spiegels en vensters. De literaire canon in Nederland*. Redactie: Lizet Duyvendak en Saskia Pieterse. Hilversum. Uitgeverij Verloren 2009
- Goedkoop, H. *Geluk. Het leven van Herman Heijermans*. Uitgeverij De Arbeiderspers. Amsterdam: 1996.
- Gorp, H. van, Delabastita, D. en Ghesquiere, R. *Lexicon van literaire termen*. Uitgeverij Wolters-Noordhoff. Groningen: 2007
- Heijermans, H. *Mijn vader Herman Heijermans. Leven naast roem*. Uitgeverij De Bezige Bij. Amsterdam: 1973
- Jong, E. de. *Herman Heijermans en de vernieuwing van het Europese drama*. Uitgeverij Wolters. Groningen: 1967
- Jong, E. de. *Met waarachtige zorg. De toneelschrijver Herman Heijermans*. A.W. Sijthoff Uitgeversmaatschappij. Leiden: 1971.
- Knuvelder, G.P.M. *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde. Deel 4*. Malmberg. Den Bosch: 1976
- Mooij, J. 'Noodzaak en mogelijkheden van canonvorming', in: *Spektator* 15 (1985)
- Prinsen, J. *Handboek tot de Nederlandsche letterkundige geschiedenis*. Uitgeverij Martinus Nijhoff. 's-Gravenhage: 1916
- Schilp, C.A. *Herman Heijermans*. Moussault's Uitgeverij. Amsterdam: 1967
- Soetaert, K. 'De literaire canon: de complexiteit van een constructie'. In: Van Lierop-Debrauwer, Mooren, P., Quelle, P. en Verschuren, H. *De kunst van het lezen*. NBLC Uitgeverij. Den Haag: 1994
- Verdoes, P. 'Herman Heijermans. Een Amerikaanse dissertatie'. In: *De Nieuwe Taalgids*. Jaargang 47. Uitgeverij Wolters. Groningen: 1954
- Worp, J. A. *Geschiedenis van het drama en van het tooneel. Tweede deel*. Langerveld. Rotterdam: 1907.

- Yoder, H. van Neck. *Dramatizations of social change: Herman Heijermans' plays as compared with selected dramas by Ibsen, Hauptmann and Chekhov*. Indiana University, Michigan: 1974